

AUTIZMO SPEKTRO SUTRIKIMAI: ELGESIO BEI EMOCIJŲ IŠRAIŠKOS YPATUMAI PAAUGLYSTĖS LAIKOTARPIU

Dalia Vėlavičienė, Virginija Adomaitienė, Elena Bulanovaitė

Lietuvos sveikatos mokslų universiteto Psichiatrijos klinika

Raktažodžiai: autizmo spektro sutrikimas, paauglystė, elgesio ir emocijų problemos, CBCL.

Santrauka

Vaikams ir paaugliams, kuriems diagnozuotas autizmo spektro sutrikimas, dažniau nei normalios raidos bendraamžiams pasireiškia internalūs (nerimas, depresinė simptomatika, somatiniai skundai) ir eksternalūs (agresija, taisyklių laužymas) simptomai. Į tyrimą įtraukti 35 protinio atsilikimo neturintys paaugliai, kuriems diagnozuotas įvairiapusis raidos sutrikimas, bei 70 fizinių ar psichikos sutrikimų neturinčių paauglių. Pagrindinis tyrimo instrumentas – vaiko elgesio klausimynas, kurį pildė vienas iš tėvų. Statistinei duomenų analizei naudotas statistinis paketas SPSS, versija 22.0. Tėvų vertinimu, tiriamosios grupės paaugliai patyrė daugiau tiek internalių, tiek eksternalių bei bendrų sunkumų nei jų bendraamžiai, neturintys fizinių ar psichikos sutrikimų. Autizmo spektro sutrikimą turintys grupės vaikinai turėjo daugiau socialinių ($p=0,021$), dėmesio ($p=0,048$), taisyklių laužymo ($p=0,019$) bei eksternalių sunkumų ($p=0,027$).

Įvadas

Pasaulyje yra apie 1,2 bilijonai paauglių, tai yra asmenų nuo 10 iki 19 metų amžiaus. Šiuo laikotarpiu, esant daugeliui biologinių, socialinių, kognityvinių ir psichologinių pokyčių, padidėja pavojus patirti emocinius ir elgesio sunkumus. Remiantis PSO duomenimis, elgesio sutrikimai yra šešta ligos naštos priežastis paauglystės laikotarpiu, tuo tarpu nerimo sutrikimai bei depresija užima aštuntą ir devintą vietą tarp paauglių ligotumo ir negalios priežasčių. Daugelyje tyrimų, vertinant paauglių elgesio ir emocijų ypatumus, aptinkamas emocinių sunkumų ir elgesio ryšys [1].

Per pastaruosius 50 metų autizmo paplitimas auga pasauliniu mastu. Šiuo metu šio sutrikimo paplitimas pasaulyje yra 0,62–0,70%, nors naujausi didelės apimties apklausų rezultatai nurodo 1–2% šio sutrikimo paplitimą [2]. Daugiau

nei 70% asmenų, kuriems diagnozuotas autizmo spektro sutrikimas, kartu turi ir medicininių ar psichikos sutrikimų. Bendri autizmo bruožai yra sutrikęs socialinis bendravimas, tiek verbalinės, tiek neverbalinės komunikacijos anomalijos bei ribotas, stereotipinis, pasikartojantis interesų ir veiklos ratas. Tokie faktoriai kaip amžius, lytis, intelektas, autizmo spektro sutrikimų simptomų išreikštumas gali daryti įtaką pasireikšti šalutiniams psichikos sutrikimams paauglystėje [3-4]. Paaugliai, kuriems diagnozuotas autizmo spektro sutrikimas (ASS), patiria sunkumų apibūdinant savo jausmus bei emocijas, tad nėra lengva išsiaiškinti ir atpažinti šalutinius psichikos sutrikimus, kurie gali būti užmaskuoti autistinėmis simptomais. Minėti simptomai gali apsunkinti elgesio, pasireiškiančio ASS atvejais, kontrolę bei bendrą funkcionavimą, todėl ypač svarbi šių simptomų ankstyva diagnostika ir nepavėluota korekcija [5-6].

Vienas iš plačiai Europoje bei JAV naudojamų instrumentų, skirtų vaikų elgesio ir emocijų problemoms įvertinti, yra vaiko elgesio klausimynas (Child Behavior Checklist CBCL/6-18). Šio instrumento psichometriniai rodikliai įvertinti ir Lietuvoje tiek bendroje populiacijoje ($n=3444$), tiek klinikinėje imtyje ($n=595$) [1, 7]. Ne viena studija nurodo šio klausimyno tinkamumą ir geras psichometrines savybes autizmo spektro sutrikimo vaikų bei paauglių imtyse [8-10]. Lietuvoje išlieka tyrimų, vertinančių autizmo spektro sutrikimą turinčių vaikų elgesio ir emocijų ypatumus, trūkumas [11].

Tyrimo tikslas: nustatyti paauglių, kuriems diagnozuotas įvairiapusis raidos sutrikimas, elgesio bei emocijų išraiškos ypatumus.

Tyrimo medžiaga ir metodai

2018 metų pavasarį Lietuvos sveikatos mokslų universiteto ligoninėje Kauno klinikose atliktas mišraus tipo retrospektyvinis ir prospektyvinis tyrimas. Į tyrimą įtraukti 10-15 metų amžiaus paaugliai ($n=105$). Tiriamosios grupės ($n=35$) atrankos kriterijai: diagnozuotas įvairiapusis raidos sutrikimas, anamnezėje atliktas intelekto tyrimas WISC-III metodika ir intelekto koeficiento lygis (IQ) daugiau kaip 70,

neserger epilepsija. Kontrolinę grupę (n=70) sudarė sveiki paaugliai, tai yra į vaikų elgesio klausimyno pateiktus klausimus „Ar jūsų vaikas serga kokia nors liga, turi fizinių arba protinių negalių? Ar jūsų vaikas mokosi specialiojoje klasėje arba specialiojoje mokykloje pagal supaprastintą ir palengvintą programą? Ar jūsų vaikas turėjo mokymosi ar kokių nors kitokių problemų?“ tėvai atsakė neigiamai. Retrospektyvinę tyrimo dalį sudarė tokių tiriamosios grupės duomenų, kaip anamnezėje nustatytos diagnozės, intelekto tyrimo rezultatai, rinkimas. Prospektyvinėje tyrimo dalyje tiek tiriamosios, tiek kontrolinės grupės vienas iš tėvų pildė vaiko elgesio klausimyną (Child Behavior Checklist CBCL/6-18). Tai standartizuotas instrumentas, plačiai naudojamas nustatant elgesio ir emocijų sunkumus, Lietuvoje adaptuotas 2006 metais (R. Žukauskienė, I. Kajokienė). Šį klausimyną sudaro 20 teiginių, skirtų vaiko kompetencijoms ir adaptyviam elgesiui įvertinti, bei 112, skirtų įvertinti elgesio, emocinius ir socialinius sunkumus dabartiniu metu arba per paskutinius šešis mėnesius. Kiekvienas teiginys vertinamas 3 balų skale: 0 - jei teiginys neteisingas, 1 - jei iš dalies arba kartais teisingas, 2 - jei labai arba dažnai teisingas vaiko atžvilgiu paskutinių šešių mėnesių laikotarpiu. Vertinant duomenis, suskaičiuojama kiekvieno iš aštuonių sindromų skalių teiginių įverčių suma: užsisiklindimo / depresiškumo, somatinių skundų, nerimastingumo / depresiškumo (internalūs sunkumai), taisyklių laužymo, agresyvaus elgesio (eksternalūs sunkumai) bei mąstymo sunkumų, socialiniai sunkumai ir dėmesio sunkumai (nepriskiriami nei internaliems, nei eksternaliems sunkumams). Prieš pildant klausimyną, tėvams buvo suteikta detali informacija apie tyrimo, duomenų naudojimo tikslus, tiriamųjų anonimiškumą, gautas raštiškas sutikimas dalyvauti tyrime (informuoto asmens sutikimo forma).

Statistinė duomenų analizė atlikta naudojant statistinės analizės paketą SPSS (angl. Statistical Package for Social Sciences) programos 22.0 versiją. Šapiro Vilko (Shapiro-Wilk) metodu buvo vertinama, ar tolydieji duomenys pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį. Aprašomojoje statistikoje gauti duomenys pateikti procentine išraiška arba kaip vidurkis ± standartinis nuokrypis (SN). Statistinis ryšys vertintas susietų lentelių metodu. Remiantis lentelės duomenimis, apskaičiuota chi kvadrato (χ^2) reikšmė ir statistinis reikš-

1 lentelė.

Draugų skaičius	N(%)		p χ^2
	Tiriamoji	Kontrolinė	
Nei vieno draugo	11 (31,4)	1 (1,4)*	<0,001
1 draugas	8 (22,9)	2 (2,9)*	
2 ar 3 draugai	14 (40,0)	27 (38,6)	
4 ir daugiau draugų	2 (5,7)	40 (57,1)*	

* P<0,05 lyginant tiriamųjų grupę su kontroline grupe

mingumas (p). Pagal normalųjį skirstinį pasiskirstę skirtingų grupių duomenys (parametriniai) palyginti taikant Stjudento (Student) t-testą, Vilkoksono Mano Vitney (Wilcoxon-Mann-Whitney) testas naudotas esant ne pagal normalųjį skirstinį pasiskirsčiusiems duomenims (neparametriniams). Rezultatų skirtumas laikytas statistiškai reikšmingu, kai p<0,05. Tyrimui atlikti gautas Kauno regioninio biomedicininų tyrimų etikos komiteto leidimas.

Rezultatai

Tiriamųjų grupę (n=35) sudarė 24 berniukai ir 11 mergaičių, amžiaus vidurkis 12 (11-14), devyniems iš jų buvo diagnozuotas F84.0 vaikystės autizmas, dvylikai - F84.5 Aspergerio sindromas ir keturiolikai - F84.8 kiti įvairiapusiai raidos sutrikimai. Šioje grupėje bendras intelekto koeficiento (IQ) vidurkis 89 (71-100,5), verbalinio intelekto koeficiento vidurkis 86 (64,5-96), neverbalinio intelekto koeficiento vidurkis 94 (82-105,5). Tiriamųjų grupę sudarė (n=70) 53 berniukai ir 17 mergaičių, amžiaus vidurkis 12 (11-14). Grupės pagal amžių homogeniškos.

Vaiko elgesio klausimyne vienas iš socialinės kompetencijos įvertinimo klausimų yra skirtas draugų skaičiui išsiaiškinti. Nustatytas statistiškai reikšmingas draugų skaičiaus skirtumas tarp grupių (p<0,001). Mažiau draugų turėjo paaugliai, kuriems diagnozuotas autizmo spektro sutrikimas. Tarp tiriamosios ir kontrolinės grupių paauglių, turinčių 2-3 draugus, statistiškai reikšmingo skirtumo nestebėta (1 lentelė).

Vertinant paauglių elgesio ir emocijų sunkumus, statistiškai reikšmingai daugiau sunkumų visose skalėse nurodė tiriamosios grupės tėvai (2 lentelė).

2 lentelė.

Skalė	Tiriamoji	Kontrolinė
Nerimastingumo/depresiškumo	8 (6 - 12,5) ^Δ	2 (1 - 5) ^Δ
Užsisiklindimo/depresiškumo	8(6 - 10) ^Δ	1,00 (0 - 3) ^Δ
Somatinių skundų	3 (1 - 7) ^Δ	1,00 (0 - 2) ^Δ
Socialinių sunkumų	8,00 (6 - 11) ^Δ	1,00 (1 - 2) ^Δ
Mąstymo sunkumų	6,00 (4 - 11) ^Δ	0,50 (0 - 2) ^Δ
Dėmesio sunkumų	9,00 (6 - 11) ^Δ	2,00 (1 - 5) ^Δ
Taisyklių laužymo	2,00 (1 - 5) ^Δ	1,00 (0 - 3) ^Δ
Agresyvaus elgesio	8,00 (5 - 12) ^Δ	2,00 (1 - 5) ^Δ
Eksternalių sunkumų	10 (6-16,5) ^Δ	3 (2-7) ^Δ
Internalių sunkumų	21,5(±10,7)	6,64 (±5,9)
Bendrų sunkumų	63,1(±23,2)	20,3 (±16,4)

^Δ nurodyta mediana (25%-75%)

Analizuojant sunkumų pasireiškimą tarp lyčių, kontrolinės grupės paauglės turėjo daugiau somatinių skundų ($p < 0,026$), kai tuo tarpu autizmo spektro sutrikimo grupėje vaikinių tėvai statistiškai reikšmingai daugiau nurodė socialinių ($p < 0,021$), dėmesio ($p < 0,05$), taisyklių laužymo ($p < 0,19$) bei eksterналиų sunkumų ($p < 0,027$). Vertinant atskirų sunkumų pasireiškimą tarp 10-11 metų ir 12-15 metų amžiaus grupių, kontrolinėje grupėje skirtumo nenustatyta. Tiriamajoje grupėje tiek į taisyklių laužymą ($p < 0,003$), tiek į eksternalius sunkumus ($p < 0,037$) labiau linkę 12-15 metų amžiaus paaugliai.

Rezultatų aptarimas

Paauglystė yra svarbus periodas socialinių bei emocijų išpročių vystymuisi bei įtvirtinimui. Paaugliams, kurie dėl savo raidos ypatumų patiria socialinio bendravimo, verbalinės bei neverbalinės komunikacijos sunkumų, šis periodas yra ypač sudėtingas. Šio tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, kad paaugliai, kuriems diagnozuotas įvairiapusis raidos sutrikimas, patiria daugiau emocijų (nerimastingumo, depresiškumo, somatinių skundų) bei elgesio sunkumų (taisyklių laužymo, agresyvaus elgesio) nei nesutrikusios raidos bendraamžiai. Tai atspindi ir ankstesnių tyrimų rezultatai. Indonezijoje matuojant elgesio ir emocijų sunkumus CBCL skale, nustatyti statistiškai reikšmingai didesni internalūs, eksterналиūs bei bendri sunkumai ASS grupėje. Vertinant sindromų skales, priešingai nei mūsų atveju, somatiniai skundai tarp grupių nesiskyrė [8]. Lenkijoje atliktame tyrime ASS paaugliai turėjo daugiau elgesio ir emocijų problemų nei normalios raidos bendraamžiai. Šioje studijoje ASS grupės mergaitėms nustatyti aukštesni balai nerimastingumo/depresiškumo, užsisklendimo/depresiškumo ir socialinių sunkumų skalėse nei kontrolinėje grupėje. Lyginant elgesio ir emocijų problemas tarp ASD vaikinių ir merginų, statistiškai reikšmingo skirtumo nenustatyta [3].

Nors asmenys, kuriems diagnozuotas ASS, yra linkę laikytis taisyklių, tokie specifiniai autizmo simptomai kaip riboti interesai, rigidiškumas, socialinės komunikacijos problemos padidina nusikalstamo elgesio tikimybę [6,12]. Pažeistas gebėjimas suprasti socialinio pobūdžio informaciją gali sąlygoti kito asmens ketinimų ir jausmų klaidingą interpretaciją ir drauge netinkamą socialinį elgesį. Kai kurie autoriai nurodo, jog tam tikri autizmui būdingi simptomai apsaugo nuo ištraukimo į nusikalstamą elgesį [12]. Kaip kad Aspergerio sindromo atvejais asmenys dažnai turi išreikštą teisybės ir netiesos suvokimą, jie yra sąžiningi ir nelinkę laužyti įstatymų. Tačiau mūsų tyrime taisyklių laužymas labiau ryškesnis tiek autizmo spektro sutrikimo grupėje bendrai, tiek tarp šios grupės 12-15 metų amžiaus paauglių.

Išvados

1. Paaugliams, turintiems autizmo spektro sutrikimą, dėmesys turėtų būti sutelktas ne tik į šio sutrikimo simptomus, bet ir į elgesio bei emocijų sunkumus, nes jų pasireiškimas yra didesnis nei sveikiems bendraamžiams.

2. Greta patiriamų internalių bei eksterналиų sunkumų, paaugliai, kuriems diagnozuotas įvairiapusis raidos sutrikimas, turi mažiau draugų arba jų visai neturi.

References

- Zukauskiene R, Ignatavičienė K, Daukantaite D. Subscales scores of the Lithuanian version of CBCL Preliminary data on the emotional and behavioural problems in childhood and adolescence. *European Child & Adolescent Psychiatry* 2003; 12:136–143.
<https://doi.org/10.1007/s00787-003-0321-7>
- Lai MC, Lombardo MV, Baron-Cohen S. Autism. *Lancet* 2014; 383: 896–910.
[https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(13\)61539-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)61539-1)
- Pisula E, Pudło M, Słowińska M et al. Behavioral and emotional problems in high functioning girls and boys with autism spectrum disorders: parents' reports and adolescents' self-reports. *Autism* 2017; 21(6):738–748.
<https://doi.org/10.1177/1362361316675119>
- Vaillancourt T, Haltigan J D, Smith I. et al. Joint trajectories of internalizing and externalizing problems in preschool children with autism spectrum disorder. *Development and Psychopathology* 2017; 29 203–214.
<https://doi.org/10.1017/S0954579416000043>
- Matson J L, Cervantes P E. Commonly studied comorbid psychopathologies among persons with autism spectrum disorder. *Research in Developmental Disabilities* 2014; 35(5); 952–962.
<https://doi.org/10.1016/j.ridd.2014.02.012>
- Mannion A, Leader G. Comorbidity in autism spectrum disorder: a literature review. *Research in Autism Spectrum Disorders* 2013; 7(12); 1595–1616.
<https://doi.org/10.1016/j.rasd.2013.09.006>
- Žukauskienė R., Kajokienė I., Vaitkevičius R. Mokyklinio amžiaus vaikų ASEBA klausimynų (CBCL 6/18, TRF 6/18, YSR 11/18) vadovas, 2012; 17-23.
- Hartini S, Herini E S, Takada S. Usefulness of CBCL/6-18 to evaluate emotional and behavioral problems in Indonesian autism spectrum disorder children. *Pediatrics International* 2016; 58(12).
<https://doi.org/10.1111/ped.13085>
- Pandolfi V, Magyar C, Dill Ch. An initial psychometric evaluation of the CBCL 6–18 in a sample of youth with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders* 2012; 6; 96–108.
<https://doi.org/10.1016/j.rasd.2011.03.009>

10. Pandolfi V, Magyar C, Norris M. Validity study of the CBCL 6-18 for assessment of emotional problems in youth with ASD. *Journal of Mental Health Research* 2014; 306-322. <https://doi.org/10.1080/19315864.2014.930547>
11. Buivydaite R, Newton C R, Prasauskiene A. Scoping review: autism research in Baltic States—what is known and what is still to be studied. *Review Journal of Autism and Developmental Disorders* 2017; 4:294–306. <https://doi.org/10.1007/s40489-017-0114-4>
12. Pozzo JD, Roché MW, Silverstein SM. Violent behavior in autism spectrum disorders: who's at risk? *Aggression and Violent Behavior* 2018; 39: 53–60. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2018.01.007>

AUTISM SPECTRUM DISORDER: PECULIARITIES OF BEHAVIOUR AND EMOTIONAL EXPRESSION IN ADOLESCENTS

D.Vėlavičienė, V.Adomaitienė, E.Bulanovaitė

Key words: autism spectrum disorder, adolescence, behavioral and emotional problems, CBCL.

Summary

Objectives. The aim of this study was to evaluate the peculiarities of behaviour and emotional expression in adolescents with autism spectrum disorder.

Children and adolescents with autism spectrum disorder have more internal (anxiety, depressive symptoms, somatic symptoms)

and external (aggression, breaking the rules) symptoms, comparing with children without any psychiatric disorder.

Materials and methods. In our study 35 adolescents without presence of intellectual disability and diagnosed with Pervasive development disorders were compared with 70 adolescents without any diagnosed psychiatric or physical disorder. Lithuanian version of The Child Behavior Checklist (CBCL) completed by one parent was used to investigate emotional and behavior symptoms. Statistical Package of the Social Sciences (SPSS) version 22.0 was used to analyse statistical data.

Results. According to parents evaluation, adolescents in experimental group had more both internal and external symptoms than their peers without any physical and psychiatric disorder. Boys with autism spectrum disorders had more social ($p=0,021$), attention ($p=0,48$), breaking the rules ($p=0,019$) and external difficulties ($p=0,027$).

Conclusion. The study found that in adolescents with autism spectrum disorders, the manifestation of behavioral, emotional and social problems is higher than that of healthy peers. Young people with autism spectrum disorder have not only internal and external difficulties, but also fewer friends or have no.

Correspondence to: dalia.velaviciene@lsmuni.lt

Gauta 2019-01-04